

Структурно–технологические сдвиги на основе развития инновационного комплекса, рыночной и информационно–коммуникационной инфраструктуры требуют мощного финансового обеспечения. Решающим звеном всей экономической политики государства является активизация инвестиционной деятельности, позволяющая обеспечить стабильный экономический рост, прирост социального эффекта.

Литература

1. Козоріз М., Денис О. Аналіз та оцінка інноваційності розвитку економіки регіонів // Регіональна економіка, 2006 – № 4 – С. 29–32.
2. Амоша А.И. Инновационный путь развития Украины: проблемы и решения //Економіст. – 2005 – №6 – С.28–32
3. Рижкова Ю.О. Інноваційна діяльність в сучасній статистиці // Проблеми науки. – 2004 – № 12 – С. 27–29.
4. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. – М., 1982 – 176 с.
5. Твисс Б. Управление научно–техническими нововведениями: сокр. пер. с англ. А.Т. Медведєва. – М.: Экономика, 1989. – 271 с.
6. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. – М.: Прогресс, 1990 – 296 с.
7. Николаев А.И. Инновационное развитие и инновационная культура //Наука и науковедение. – 2001. – № 2 – С. 54–64.
8. Друкер П. эффективное управление. Экономические задачи и оптимальное решение. Пер. с англ. М. Котельниковой. – М.: ФАИР – ПРЕСС, 1998. – 274 с.
9. Данилишин Б., Чижова В. Научно–инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины // Экономика Украины. – 2004. – №3 – С. 4–11.

УДК 330.341.1

О.В. Криворучкіна, доцент,
Київський національний економічний університет,
Г.Б. Клімович, доцент, Національна металургійна академія

ДІАГНОСТИКА ПРОБЛЕМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Загальновідомо, що можливості високого конкурентного статусу національної економіки передусім визначаються чинниками, що створюють передумови інноваційного зростання та технологічної модернізації. Зміцнення технологічної конкурентоспроможності країн з перехідною економікою пов'язується з формуванням нових механізмів інноваційного розвитку та технологічного удосконалення національної економіки, які відповідатимуть реаліям ринкової економіки. Інноваційний шлях розвитку нерозривно пов'язаний з пошуком джерел фінансових ресурсів. Ефективна система мобілізації інвестиційних ресурсів та управління ними неодноразово розглядалися урядом як визначальна умова структурно–інноваційної стратегії України. Однак, згідно з висновками Кабінету Міністрів України, на сучасному етапі щорічні фактичні потреби на здійснення науково–технічної та інноваційної діяльності задовольняються не більш ніж на 16 %. А це обумовлює, в свою чергу, загрозу втрати Україною можливостей розвивати та реформувати в подальшому свою економіку на сучасній науково–технологічній та інноваційній основі.

При безперечно великому значенні внеску цих науковців і певному рівні розробки проблеми, її гострота та актуальність вимагають, на нашу думку, подальшого вивчення саме в аспекті фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Мова йде не про доцільність чи можливість створення системи підтримки технологічних змін, а про інструменти й механізми економічної політики, яка в межах нинішніх фінансових, структурних та інституційних обмежень була б спроможною забезпечити реальне, а не декларативне зростання інвестицій у технологічні зміни та належну мотивацію інноваційного підприємництва.

Як показали дослідження, Україна із року в рік втрачає можливості розвивати належним чином наукові дослідження, оперативні впроваджувати їх результати у практику, реагувати на світові науково–технологічні досягнення та ефективно використовувати їх у національних інтересах. Значна

частина вітчизняних товарів не відповідає рівню сучасного наукового та технологічного забезпечення, що зумовлює їх низьку конкурентоспроможність як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. На інноваційні процеси в Україні негативно впливає кризовий стан у науці, викликаний її слабким фінансуванням. Сума видатків, яка передбачається національним законодавством, не відповідає й мінімальним потребам науки, а обсяг коштів, фактично спрямованих на її фінансування, значно менший, ніж передбачений бюджетом. Як наслідок, технологічний розвиток вітчизняної промисловості дедалі більше залежить від інтелектуальної продукції інших країн. Програми розвитку науково-технологічної сфери України залишаються на папері, без адекватного фінансового забезпечення.

Розмір амортизаційного фонду й прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств, не дозволяє здійснити необхідну технічну реконструкцію виробничої бази, випускати конкурентоспроможну продукцію. Досить складним є одержання кредитів на здійснення інноваційної діяльності, немає узаконеної методики розрахунку ефективності вкладень в інновації, не розроблено економічного механізму, який стимулював би розвиток венчурного капіталу і який складав би частину програми непрямого регулювання державою інноваційної сфери. Таким чином, метою статті є дослідження інноваційної політики України в контексті фінансових аспектів її реалізації та обґрунтування на цій підставі можливих шляхів її активізації.

Важливим показником, який характеризує стан фінансування інноваційної діяльності в країні, є його частка у валовому внутрішньому продукті (ВВП). На підставі розрахунків, виконаних за даними Держкомстату України, встановлено поступове зниження частки обсягу витрат на НДДКР у ВВП. Якщо за рахунок всіх джерел фінансування у 2001 р. ці витрати склали 1,19% ВВП, у 2003 р. – 1,36% ВВП, то у 2005 р. лише 1,15% ВВП, хоча Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України, прийнятою Верховною Радою України в 1999 р., передбачалося довести мінімальний обсяг бюджетних асигнувань на науку у 2000 р. до 1,7% ВВП, у 2003 р. – до 2,5%. Систематично не виконуються законодавчо встановлені на рівні 30% від загального обсягу бюджетних витрат на науку нормативи на фінансування державних наукових і науково-технічних програм (ДНТП) за пріоритетними напрямками науки і техніки [1]. Реалії такі: частка фінансування цих програм у бюджетних коштах на розвиток науки становила: у 1994р. – 15,5%, у 1999р. – 1,8%, у 2003р. – 0,7%, у 2004р. – 0,54%, у 2005р. – 0,38%. У розвинених країнах світу цей показник перевищує 50%.

Незважаючи на ряд законодавчих актів, серед яких і Закон України „Про інноваційну діяльність”, бюджетне фінансування за розділом „Фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу” на рівні 1% від ВВП так і залишилося нездійсненим [2]. До речі, такий рівень є одним із найбільш низьких у світі. Так, розвинені держави витрачають на розвиток інноваційної сфери від 4% до 8% ВВП. Внаслідок цього кількість інноваційно активних підприємств щорічно знижується, питома вага розробок, які за своїми характеристиками перевищують світові аналоги, залишається низькою (менше 1% створених зразків за своїми техніко-економічними характеристиками перевищили світові аналоги), відбувається подальше згортання новаторської діяльності, інноваційна сфера не приваблює інвесторів [3].

Частка ВВП, яка виділяється на наукові дослідження в Україні, у 2,5–3 рази менша порівняно з рівнем розвинених країн світу. Витрати на наукові дослідження у розрахунку на одного вченого в Україні (за даними Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України) майже у три рази менша, ніж у Росії, у 18 разів – ніж у Бразилії, у 34 рази – ніж у Південній Кореї і більш ніж у 70 разів – у порівнянні з аналогічним показником США.

Досить цікавою є динаміка співвідношення основних джерел фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні. Аналіз статистичних даних свідчить про істотні коливання співвідношення джерел фінансування за роками, та нестабільність джерел фінансування досліджень та розробок в Україні. За роки незалежності частка коштів Державного бюджету зменшилася з 47–48% у 1992–1994 рр. до 30–33% у 2000–2005 рр. Так, у 1995 р. на фінансування наукових та науково-технічних робіт було спрямовано всього 652 млн. грн., з Державного бюджету – 244,9 млн. грн.; в 2005 році ці суми становили відповідно 5160,4 та 1711,2 млн. грн.

Одним з суттєвих недоліків державного фінансування інноваційної діяльності є деформований розподіл коштів за окремими статтями.

Так, у 1995 р. фундаментальні дослідження, пошукові і прикладні наукові розробки було профінансовано на 71,3%, державні і міждержавні науково-технічні програми – на 23,7%; наукові частини національних, багатогалузевих і регіональних програм – на 59%. У 1998 р. фундаментальні дослідження профінансовано на 62% від плану, розробку перспективних технологій і пріоритетних

напрямів науково–технічного прогресу – на 54,4 %. Становище не змінилося і в наступні роки. Фактично продовжено практику подальшого скорочення й без того низької частки бюджетних видатків, що розподіляються на конкурсних засадах.

Невиправдано низькою залишається частка державного замовлення наукової та науково–технічної продукції. Видатки на фінансову підтримку розвитку інфраструктури науково–технічної сфери складають 3,4 %, у тому числі власне на розвиток інфраструктури – 0,1 % загального обсягу видатків. Як незначний обсяг державного фінансування наукової та науково–технічної діяльності, так і його структура свідчать про невизначеність державних пріоритетів та напрямів державної політики у цій сфері.

Перспективним, на нашу думку, засобом підтримки наукової та інноваційної діяльності є комплекс податкових та інших пільг, які надаються виконавцям відповідних робіт. Кошти, які залишаються у них внаслідок цього, є, фактично, коштами державного бюджету, які цільовим призначенням залишаються в розпорядженні зазначених суб'єктів. За таких умов принципово важливим є запровадження вірних критеріїв та дієздатної системи контролю, які б забезпечили дійсно цільове використання цих коштів на розвиток наукової та інноваційної діяльності. Накопичений міжнародний досвід свідчить, що з існуючих інструментів державної підтримки інноваційної діяльності найпоширенішими є методи регулювання податків шляхом зниження ставок податків на прибуток, використання податкового кредитування на приріст обсягів НДДКР та звільнення від оподаткування певних потоків прибутків інноваторів. За останні роки сформувалися три основні напрями податкової політики, що стимулюють інвестиції в інноваційні проекти. Такі країни, як США та Великобританія, підтримують низький рівень оподаткування корпорацій і вважають це сильним стимулом для технологічних змін. У Німеччині, Іспанії та Італії додатково до низьких ставок податків існують спеціальні системи заохочування ризикових проектів. Франція застосовує іншу комбінацію – високі податки для усіх і різні спеціальні стимули інноваційного підприємництва [4].

В нашій державі основні пільги у сфері науково–технічної та інноваційної діяльності визначені Законами України “Про податок на додану вартість”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, “Про інноваційну діяльність”, “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”. Серед передбачених державою податкових пільг варто відзначити: звільнення від податків на п'ятирічний термін прибутків та валютного виторгу, отриманих у результаті ліцензійної та патентної діяльності; 50 % зменшення податку на прибуток для підприємств, що здійснюють власними силами НДДКР та освоюють прогресивні технології тощо. Згодом більшість пільг втратила свою чинність. Податкова система сьогодні виконує, в основному, фіскальні функції. Стимулювання інноваційного розвитку через податкову політику повільно зводиться до нуля.

Але досвід зарубіжних країн свідчить, що ефективно діючий фіскальний механізм повинний бути спрямований не лише на поповнення державного бюджету, але й на ініціювання інноваційної активності. Наприклад, в Бірмі був впроваджений, так званий, СіТі (commercial tax) – комерційний податок розміром до 30 %, запроваджений з метою заохочення випуску складної готової високотехнологічної продукції. За рахунок впровадження цього типу податку вдалося досягти підвищення обсягу виробництва готових товарів високого ступеня переробки, гальмування сировинних і напівфабрикатних виробництв, заощадження енергії та матеріалів (на них встановлено підвищену податкову ставку), запровадження інновацій і здійснення технологічних проривів на останніх переділах з одержанням найбільших прибутків. На сьогодні такий тип податків практикують незалежні, швидко зростаючі країни – “південноазіатські тигри” (Сінгапур, Гонконг, Малайзія).

Обмеженість фінансування з боку держави вимагає обґрунтування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку. Однак, механізм формування державних цільових програм на Україні вкрай недосконалий, в наслідок чого в значній частині вони мають розмиті–абстрактні цілі, які не можуть бути досягнуті за кінцевий період часу (наприклад, як оцінити проміжок часу, за який буде досягнута ціль “інформатизація” або “розвиток кольорової металургії”?). Не можна не погодитися з думкою провідних вчених стосовно нагальної необхідності законодавчо прив'язати бюджетне фінансування наукової та науково–технічної діяльності до конкретних результатів такої діяльності, створити засади державного керівництва науковою і науково–технічною діяльністю шляхом встановлення макропоказників такої діяльності та формування відповідних складових загальноукраїнського бюджету в рамках цих показників [5]. Слід відмітити, що у переважній більшості випадків державний замовник технології не має наміру використовувати її безпосередньо або на підвідомчих йому об'єктах державної власності, а декларує використання технології якимись “підприємствами галузі”, невизначеними “суб'єктами господарської діяльності” тощо. В умовах обмежених бюджетних можливостей такий підхід вбачається марнотратним.

На підставі вищезазначеного, для підвищення ефективності використання бюджетних коштів та удосконалення державної підтримки інноваційної діяльності доцільним є реалізація наступних напрямів:

- впровадження системи оцінювання ефективності фінансування інноваційних проектів та перерозподілу бюджетних коштів в залежності від результатів оцінювання;
- створення нормативних засад доведення певних результатів наукової діяльності до практичного використання;
- конкретизація цілей державних програм з чітким визначенням терміну їх досягнення;
- введення витрат на дослідницькі роботи до собівартості продукції;
- списання значної частки наукового обладнання за нормами прискореної амортизації;
- пільгове кредитування науково-технічних розробок та часткове фінансування великих інноваційних проектів.

Аналіз статистичних даних свідчить про несуттєву частку у фінансуванні наукових та науково-технічних робіт, незважаючи на позитивну тенденцію до її збільшення від 2% в 1995 р. до 7% в 2005р. Як відомо, фінанси підприємств, що можуть бути використані для забезпечення інноваційних процесів, формуються з прибутку та амортизаційних відрахувань. У той же час, економіка України характеризується надзвичайно низькою рентабельністю. Так, за даними Державного комітету статистики, рівень рентабельності промисловості України в середньому за 2000–2005 рр. склав лише 3,3 %. Важливим джерелом технологічного оновлення виробництва є прискорена амортизація основних фондів виробництва. Накопичення в перші роки експлуатації великих амортизаційних коштів дозволяє підприємствам постійно оновлювати виробничі фонди. Російські фахівці [6] пропонують не лише впроваджувати прискорені амортизаційні відрахування, а й відносити їх до реальних фінансових результатів діяльності із зменшенням оподаткованого прибутку. Такі заходи можуть стимулювати впровадження нових технологій, оновлення основних фондів, збільшення замовлень на постачання обладнання і сприяти зростанню попиту на товари засобів виробництва. На їх думку, іншим джерелом внутрішніх накопичень на інвестиційні цілі є прибуток: відрахування з неоподаткованого прибутку коштів, які спрямовано на капітальні вкладення (в межах 50 % прибутку). Дефіцит фінансових інвестиційних ресурсів, відсутність законодавчої бази, низька інформаційна прозорість ринку інтелектуальної власності на Україні не сприяють формуванню сприятливих передумов для венчурного бізнесу.

Структурні зміни в джерелах фінансування наукових та науково-технічних робіт за період 1995–2005 рр. свідчать про посилення фрагментарності інноваційного процесу в Україні. За останнє десятиріччя фінансування науки не досягло того рівня, який суттєво вплинув би на розвиток національної економіки. Обмеженість і неефективність використання зовнішніх інвестицій в інноваційних цілях економічного розвитку України вимагає пошуків внутрішніх резервів для модернізації виробничої сфери та економічного зростання в цілому, серед яких варто виділити розвиток мережі венчурних підприємств на підставі врахуванням світового досвіду та створення відповідної законодавчої бази; введення диференційованих податкових пільг, встановлених на базі розробленої класифікації підприємств залежно від їх участі в інноваційному процесі та застосування прогресивної шкали оподаткування для венчурних підприємств, що базується на врахуванні часу їх формування і функціонування; впровадження системи оцінювання ефективності фінансування інноваційних проектів та перерозподілу бюджетних коштів в залежності від результатів оцінювання; списання значної частки наукового обладнання за нормами прискореної амортизації; пільгове кредитування науково-технічних розробок та часткове фінансування великих інноваційних проектів.

Література

1. Законодавче забезпечення сучасної економічної політики в умовах конституційної реформи. Збірник матеріалів до парламентських слухань / Гуренко С.І., Демьохін В.А. та ін. – Київ, 2005 – 190с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Державний комітет статистики України / О.М. Кузнєцова (підгот.). – К. – 2005.
4. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996.
5. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003.